

яка повільно реалізується, а також випуск товарів на граничному рівні рентабельності. Такі адаптаційні заходи повністю відповідають стратегії оборони на основі низьких цін.

Підприємства третьої групи використовували такі адаптаційні заходи, як періодичний перегляд ціни в умовах інфляції і стимулювання збуту. Відсутність адаптаційних заходів свідчать про незнання та відсутність готовності до аналізу змін макросередовища.

Підприємства, що використовують стратегії, які зорієнтовані на зовнішнє середовище і споживачів, більш активно і успішно пристосовуються до змін ринкової кон'юнктури. Швидка диференціація споживачів за їх споживчими перевагами і доходами вимагає від товаровиробників більш селективного і диференційованого стратегічного підходу. Присутня проблема ринкової сегментації і розробка комплексу стратегічних заходів для кожного специфічного ринкового сегменту. Високою конкурентоспроможністю відрізняються стратегії концентрованого позиціонування за якістю і ціною, оскільки вони зорієнтовані на врахування різних груп споживачів.

Стає все менш ефективною орієнтація на досягнення короткострокових цілей, яка властива нестабільному середовищу з підвищеним ступенем ризику. Стратегії, що зорієнтовані на досягнення довгострокових цілей зміцнення на ринку і завоювання нових ринкових сегментів, виявляються більш ефективними і конкурентоспроможними.

УДК 314.7

*Доц. В.І. Приймак, д-р екон. наук – Львівський НУ
ім. Івана Франка*

ПРОБЛЕМИ, ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ СТОРОНИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Висвітлено проблеми зовнішніх трудових міграційних процесів населення України, їх позитивні та негативні сторони. Запропоновано заходи, впровадження яких допоможе удосконалити міграційну політику нашої держави, поліпшити становище українських трудових емігрантів за кордоном.

Doc. V.I. Pryimak – Lviv NU named after Ivan Franko

Problems, the positive and negative sides of external labour population shift of Ukraine

It is opened problems of external labour migratory processes of the population of Ukraine, their positive and negative sides. It is offered actions which introduction will help to improve a migratory politics of our state, to improve a condition of the Ukrainian labour migrants abroad.

*Волаємо ми ще раз до всіх, хто може
у цій справі щось сказати або порадити.
Шукайте головні причини еміграції і усу-
вайте їх!*

Іван Франко

У 2006 р. минає 150 років від дня народження великого ученого-енциклопедиста, знаменитого письменника і мислителя планетарного масштабу Івана Франка. Геніальний наш земляк впродовж усього свого творчого життя глибоко проникав не тільки в таємниці художнього відтворення дійсності, але й у спеціальні науки, зокрема економічну. Дослідник його економічної спадщини професор С. Злупко пише: "Каменяр не пройшов мимо жодного помітного економічного явища, завжди розкривав його з належною глибиною і повнотою. Підтвердженням цього можуть бути і процеси еміграції, які на рубежі XIX-XX століть набрали в нашому краї особливої масовості та актуальності" [1].

Близько сто років пройшло від тих часів, коли українські селяни емігрували в інші країни і коли Великий Каменяр писав про це, але й нині питання міграції, праці І.Я. Франка та інших українських вчених з цієї тематики не втратили своєї актуальності. "Це визнає кожен, хто хоч трохи обізнаний із станом вивчення українського еміграційного руху за попереднє сторіччя, із сучасними українськими реаліями, які так картинно нагадують часи І. Франка, коли українські люди шукали кращої долі по чужих світах, замість кувати її у рідному краї. Тим більше зараз, коли українці живуть не під гнітом чужих імперій, а у власній державі" [2, с. 257]. У сучасних умовах високого рівня безробіття, відносно малої заробітної плати і низької ефективності державної політики щодо істотного поліпшення економіки міжнародні переміщення працездатного населення України набули прогресуючого нерегульованого характеру. Проблема трудової еміграції, яка постала перед Україною, загострилася до такого ступеня, що створила загрозу національній безпеці держави, зумовлюючи специфіку її зовнішньоекономічної політики. Тому питання дослідження зовнішньої трудової міграції є актуальним.

До проголошення незалежності України, тобто у період тоталітарної доби, про наукові дослідження зовнішньої міграції не могло бути й мови, оскільки вона була об'єктом засекреченості. За умов розбудови Української держави, яка відкрита усьому світу, ситуація докорінно змінилася. Спалах міграції спричинив необхідність її дослідження. Протягом останніх років вивченню проблем міграції присвятили свої дослідження такі вітчизняні науковці, як М. Долішній, С. Злупко, Е. Лібанова, С. Пирожков, М. Романюк, О. Хомра, Н. Шульга та багато ін. Однак складність цього питання, відсутність достовірної інформації про трудові міграційні процеси, інші причини потребують продовження цих досліджень. Метою цієї роботи є дослідження головних проблем зовнішньої трудової міграції населення нашої держави, які потребують пошуку науково обґрунтованого інструментарію їх регулювання та її позитивних і негативних сторін.

Згідно з офіційними статистичними даними, починаючи з 1990 р. сальдо (приріст) міждержавної міграції населення в Україні (різниця між кількістю прибулих із-за її меж і кількості вибулих за її межі) було додатним і збільшувалося до 1992 р., а потім почало зменшуватися. Досягши у 1994 р. свого найменшого значення – мінус 143,2 тис. осіб (період найбільшої інфляції у державі), воно знову почало збільшуватися, залишаючись від'ємним. Ін-

тенсивність міграції (валова міграція) була порівняно високою протягом 1990-95 рр. (у 1993 р. – 663,6 тис. осіб), а потім почала зменшуватися. Відбулося це внаслідок зменшення кількості переїздів між Україною і, переважно, країнами СНД [3, с. 257].

Що стосується трудової міграції, то Держкомстат України володіє інформацією, що відображає масштаби переміщень тільки тих українських громадян, які при виїзді за кордон декларують мету участі в трудовій діяльності. А це робить тільки незначна частина реального контингенту трудових мігрантів. Як додаткове джерело офіційної інформації про трудові міграції сільського населення можна використати дані статистичного обліку сільських поселень форми 1-село, хоча і цей шлях не дає повної точності. Адже не про всіх трудових мігрантів у селі знають місце їхньої праці. Тому тут потрібно покладатися на експертів та проводити вибіркові обстеження.

Всебічне обстеження сімей зовнішніх мігрантів у містах Києві та Чернівцях, а також у с. Прилбичі Яворівського району Львівської області на початковому етапі державності України показало [4, с. 3], що вони не належать до найменш забезпечених. Може, навпаки, вони за добробутом є середньою верствою або й вищою. За результатами дослідження в м. Києві мігранти були виявлені у складі 27 % сімей, а в Чернівцях – у складі 38 % сімей.

Як відомо, міждержавні переміщення людей тісно пов'язані з відмінностями у доходах та рівні життя населення у різних країнах. Головними чинниками, що сприяють формуванню у потенційних мігрантів бажання виїхати на роботу за кордон, є поширення бідності та занижена ціна робочої сили. Зневірившись у можливості знайти пристойний чи будь-який заробіток на батьківщині, людина починає шукати вихід із такого становища. У результаті вона зупиняється на варіанті виїхати за кордон і працювати на будь-якій непривабливій за професійним профілем, але добре оплачуваній роботі.

Крім зовнішніх чинників, серед спонукальних мотивів трудової еміграції істотного значення набувають і внутрішні – прагнення до реалізації потреб розвитку особистості. Обґрунтувати це твердження можна на прикладі ринку наукових працівників. Науково-технічний і освітянський потенціал, який мала Україна 15 років тому за час її незалежності, зазнав істотних втрат. Немоżliвість реалізувати свої можливості на батьківщині спонукало багатьох науковців виїхати за її межі. Причиною цього є різке скорочення попиту на результати вітчизняних науково-технічних розробок і недостатнє фінансування.

Недоліком трудової еміграції є й те, що виїжджають за кордон не тільки науковці і освітяни, а й багато кваліфікованих робітників, працівників культури та мистецтва, молоді, яка є основою теперішньої та майбутньої економіки нашої держави. Відтік з України найбільш кваліфікованої робочої сили, еліти нації наносить непоправної шкоди економіці та культурі країни, її трудовому потенціалу.

Щодо загальних обсягів зовнішніх трудових міграцій в Україні, то на підставі поєднання результатів обстеження "Життєві шляхи населення України", проведеного в березні 2001 р., з інформацією інших джерел можна стверджувати, що мінімальна кількість громадян, які працюють за кордоном, стано-

виль приблизно 1 млн. осіб [5, с. 40]. Однак, Міністерство праці та соціальної політики України оцінює трудову міграцію за межі країни приблизно у 3-4 млн. осіб працездатного віку, а деякі експерти – у 5-7 млн. осіб [6, с. 6-7]. Звідси очевидна проблема достовірності інформації про міграційні процеси. Її підсилює проблема нелегальної трудової міграції. Обидві ці проблеми породжують ще одну – соціального захисту осіб, які виїхали на тимчасову роботу за кордон.

Україна у своїй міграційній політиці виходить із загальноприйнятих міжнародних норм прав людини, які насамперед передбачають право особи на вільне пересування і вільний вибір місця проживання. Однак це не суперечить активному впливу держави на міграцію населення, передусім, з метою послаблення її негативних наслідків. У теперішній час розвитку інформаційних технологій необхідна система реєстрації мігрантів, яка б допомагала відповідним державним органам вести точний облік та аналіз міграційних потоків. Вона може бути спроектована у вигляді мережі міграції населення України, в якій би фіксувалися всі громадяни країни, які перетяли державний кордон у ту чи іншу сторону.

Якщо з країною-імпортером робочої сили не укладено міжнародної угоди щодо гарантій соціального захисту іммігрантів, то особи, котрі їдуть на роботу в цю країну, а також члени їхніх сімей повинні були б попередньо застрахуватися на батьківщині. Крім того, організація, яка скерувала на роботу за кордон, або організація-посередник мали б забезпечити медичний огляд емігранта перед його від'їздом за кордон і після повернення додому. Якщо за провиною організації із найму робочої сили емігранту не буде запропонована робота, про яку йдеться в умовах контракту, ця організація мала б сплатити йому гроші для повернення додому. Однак, у випадку невідповідності працівника висунутим до нього вимогам, транспортні витрати на повернення він мав би сплачувати самостійно. На жаль, у нас такі вербувальні організації ніякої відповідальності за емігрантів не несуть.

Одночасно з достовірною оцінкою міграційних потоків треба проводити цілеспрямовану інформаційно-пропагандистську роботу, формувати для населення країни інформаційну базу, за допомогою якої потенційні мігранти могли б довідатись про стан ринку праці країн-імпортерів робочої сили, законодавчі акти щодо міграції своєї країни і країни, в яку вони хочуть виїхати на тимчасову роботу, іншу необхідну інформацію.

Україна уклала міждержавні угоди щодо регулювання трудової міграції з багатьма державами. Однак, ще з багатьма високорозвинутими країнами таких угод не укладено. Поряд з тим, ввіз чи вивіз робочої сили відповідно до укладених угод між Україною та іншими країнами практично не здійснюється. Крім того, багато емігрантів переходять кордон нелегально. Тому і цей чинник потрібно враховувати при формуванні державної міграційної політики, яка б передбачала створення власного механізму, насамперед правову та організаційну базу для регулювання трудової міграції населення.

З якими ж проблемами стикаються трудові мігранти за кордоном? Знову ж таки, щоб дати відповідь на це запитання, треба скористатися результатами опитування українських заробітчани. Згідно з обстеженням "Жит-

теві шляхи населення України", значна частина трудових мігрантів скаржиться на неможливість заробити достатньої кількості грошей під час перебування за кордоном (близько 56 % опитаних), недостатність захисту від здирництва, шантажування та грабіжництва (близько 56 %), несправедливість оплати праці (близько 45 %), неповноцінність відпочинку через велику тривалість робочого дня (у середньому близько 10 год.) і виснажливу працю (близько 56 %) та незадовільні умови проживання, харчування і побуту [7, с. 92-93].

Деякі проблеми, які виникають для трудових мігрантів за кордоном, залежать від їхньої статі. Наприклад, підвищена уразливість соціального становища жінок-трудоових мігранток на закордонному ринку праці пов'язана, зокрема, з тим, що жіноча праця порівняно з чоловічою є більш низькооплачувана, їх змушують займатися проституцією, продають у рабську секс-індустрію тощо. Згідно з обстеженням, у Росії, Польщі та Чехії серед українських заробітчан на 7 чоловіків припадає 3 жінки. На ринку праці Португалії серед трудових мігрантів з України спостерігається значна перевага чоловіків, а в Італії навпаки – жінок.

Варто зауважити, що виїзд на роботу за кордон українських жінок пов'язаний з особливо підвищеним соціальним ризиком як для самих мігранток, так і їхніх сімей, що залишаються на батьківщині, а також всієї нашої держави. Головні небезпеки для самих жінок-заробітчан обумовлені, передусім, характером праці, видами економічної діяльності, в яких зазвичай виявляються вони зайнятими. Через низьку конкурентоспроможність трудових мігрантів, нерідко досить високий рівень безробіття у приймаючих країнах, мовний бар'єр, часто нелегальність чи неофіційність трудових відносин та інші причини такими сферами прикладання жіночої праці за кордоном є здебільшого обслуговування, домашній та громадський сервіс, індустрія розваг та секс-послуг. Окреме проживання членів подружжя не сприяє зміцненню шлюбу і сім'ї та підвищує ризик розлучення. Діти залишаються без материнської опіки і турботи, а часом взагалі недоглянутими. Переважання у складі трудових емігранток жінок молодого, найактивнішого шлюбного і репродуктивного віку є додатковим чинником зниження народжуваності в Україні.

Водночас не можна казати, що трудова еміграція населення тільки має негативні сторони та додає державі проблем. Такий погляд на це питання односторонній. Адже територіальне переміщення людей, зокрема і їхня трудова міграція, як і будь-який рух населення – це його розвиток. Крім цього, легальний організований експорт робочої сили вигідний для країни-експортера. Для підтвердження цієї тези можна навести кілька аргументів.

По-перше, експорт робочої сили дає змогу знизити напруженість на національному і регіональних ринках праці країни-експортера. Виїжджаючи за кордон, зайняті вивільняють свої робочі місця для безробітних. Чим більше безробітних також виїде для роботи за кордон чи займе вільні робочі місця, тим нижчим буде рівень безробіття у державі.

По-друге, працюючи за кордоном, українці підвищують свою кваліфікацію, особливо у випадку комерційного відрядження за кордон спеціалістів, вчених і т.п., оволодівають новими спеціальностями, на конкретному прикла-

ді бачать організацію бізнесу, особисто беруть участь у соціально-трудових відносинах. Тобто, експорт робочої сили можна розглядати і як чинник перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників.

По-третє, сама можливість виїзду за межі країни з метою заробітку треба розцінювати як елемент демократичних перетворень і як одна з умов надання нашій країні кредитів передовими світовими державами. Завдяки міграційним переміщенням, зокрема і працевитості українців, світ більше дізнається про нашу країну. Адже у період тоталітарної доби такі закордонні переміщення населення були неможливі.

По-четверте, країна-експортер робочої сили отримує валютні надходження, зароблені її трудовими мігрантами за кордоном. Сюди належать безпосередні грошові перекази емігрантів на батьківщину для підтримання сімей та рідних, капітали із країн-імпортерів робочої сили, інвестиційні вкладення емігрантів в економіку власної держави, зокрема, привезення на батьківщину засобів виробництва і предметів тривалого користування, купівля нерухомості, придбання цінних паперів тощо. Крім цього, країна, яка експортує робочу силу, отримує податок з прибутку фірм-посередників.

Таким чином, трудова міграція населення України має свої позитивні сторони, до яких можна віднести зниження напруженості на ринку праці країни-експортера робочої сили, підвищення кваліфікації емігрантами, набуття ними нових спеціальностей, збагачення держави, яка експортує робочу силу, за рахунок заробітків її трудових емігрантів. Однак, сучасні міграційні процеси в Україні мають свої проблеми та негативні сторони, основними з яких є: руйнування вітчизняного трудового потенціалу; недостатній соціальний захист трудових емігрантів, зокрема через поширеність нелегальної трудової міграції; зростання соціальної напруги в родинях емігрантів; недосконалість інформаційного забезпечення міграційної політики; відсутність досконалої правової та організаційної бази для регулювання цих процесів. Тому Україна має створити свій державний механізм регулювання трудової міграції населення, який би врахував усі вказані проблеми, позитивні та негативні сторони міграційних процесів у нашій державі.

Література

1. Злупко С.М. Міграція і еміграція селянства в оцінці Великого Каменяря// Шанс, № 11 (194). Червень. 2004 р.
2. Злупко Степан. Іван Франко і економічна думка світу. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 413 с.
3. Приймак В.І. Трудовий потенціал і механізми його реалізації в регіоні: Монографія. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 383 с.
4. Пирожков С.І., Малиновська О.А., Марченко Н. Зовнішня міграція в Україні: причини, напрями, стратегії. – К.: Академпрес, 1997. – 128 с.
5. Позняк О. Масштаби зовнішніх трудових міграцій населення України// Україна: аспекти праці. – 2002, № 6. – С. 37-40.
6. Пирожков С., Малиновская О., Хомра О. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект. – К.: НИПМБ, 2003. – 134 с.
7. Зовнішні трудові міграції населення України/ За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 206 с.